

ook goed in de door Casanova veronderstelde ontwikkeling van autonome literaire ruimtes, overall ter wereld. Ook zij laat in haar model overigens ruimte voor de ‘Gleichzeitigkeit des Ungleichzeitigen’. Dat de spanning tussen nationalisme en kosmopolitisme ook al speelde bij de door ‘Jong Holland’ bekritiseerde ouderen wordt duidelijk in de bijdrage van Lotte Jensen over de verzetsliteratuur in de Franse tijd. Aan Helmers’ omhelzing van zowel de vaderlandsliefde als het wereldburgerschap lijkt echter een po‘tiale agenda te ontbreken, al biedt de literatuur in deze periode wel een mogelijkheid tot protest die in die mate in andere sferen wellicht niet voorhanden was.

Naties in een spanningsveld nodigt al met al uit tot het leggen van ruimtelijke en temporele verbanden. Wat dat betreft ontstijgt het boek het gelegenheidskarakter dat congresbundels nogal eens aankleeft. Een vreemde eend in de bijt is hoogstens de (overigens alleszins lezenswaardige) bijdrage van Rob van de Schoor over het negentiende-eeuws beeld van het proletariaat. Weliswaar legt Van de Schoor een parallel tussen de inheemse en uitheemse ‘ander’, maar men kan zich afvragen of het alteriteitsconcept niet per definitie deel uitmaakt van de ‘identiteitsvorming’ die in deze bundel centraal staat. Een vraagteken past ook bij de volgorde van de bijdragen: de logica hiervan is moeilijk te achterhalen.

Zoals in het voorgaande duidelijk zal zijn geworden, wordt in *Naties in een spanningsveld* nogal eens verwezen naar Casanova’s *La république mondiale des lettres*. Tegen die achtergrond is het jammer dat in de bundel niet meer systematisch is gekeken naar de relatie Nederland-Vlaanderen, maar daar staat tegenover dat veel bijdragen hier wel een eerste aanzet toe geven. Curieus is tot slot dat er in de bijdragen nogal eens verbazing doorklinkt over het gebrek aan consequentheid in het handelen van de hier behandelde negentiende-eeuwse scribenten. De kracht van strategische, polemische en (literatuur)politieke agenda’s wordt hier blijkbaar onderschat en dat op een wijze die niet altijd past bij het onderzoekskader waaraan men schatplichtig zegt te zijn.

Jan Oosterholt

Saskia Daalder, Ad Foolen & Jan Noordegraaf, *Taalwetenschap in Nederland. Zestig jaar AVT (1950-2010)*. Amsterdam: Stichting Neerlandistiek VU / Münster: Nodus Publikationen, 2010. – 124 pp. ISBN 978-90-8880-018 4 en 978-3-89323-765-4.

De Algemene Vereniging voor Taalwetenschap (AVT) is op dit moment vooral bekend als organisator van de jaarlijkse Taalkunde-in-Nederland-dag (TIN-dag), een grootschalige, laagdrempelige en doorgaans zeer succesvolle lezingendag, voor menig junior-taalkundige een van de eerste podia voor presentatie van zijn/haar prille onderzoeksresultaten. Dat is niet altijd zo geweest. Nadat de AVT in 1950 werd opgericht, was de voornaamste activiteit jarenlang het organiseren van losse lezingen door taalkundigen die hun sporen al verdiend hadden.

Al in 2001, toen gevierd werd dat de AVT vijftig jaar bestond, ontstond het idee van een boek over het ontstaan en de ontwikkeling van de vereniging, op basis van drie aan dit thema gewijde TIN-lezingen. Het bleef daarna jarenlang stil rond dit project, maar nu is *Taalwetenschap in Nederland. Zestig jaar AVT (1950-2010)* dan toch verschenen. Zoals de drie auteurs (Saskia Daalder, Ad Foolen en Jan Noordegraaf) in het voorwoord opmerken, leidde de nadering van het zestigjarig AVT-jubileum tot het ‘nu-of-nooit-gevoel’, nodig om de publicatie daadwerkelijk af te ronden. Nog net op tijd lag er tijdens de feestelijke Grote Taaldag in Utrecht op 5 februari 2011 voor alle aanwezige leden een exemplaar gereed.

De drie delen van het boek geven samen een goed beeld van een kleinschalig maar boeiend stukje wetenschapsgeschiedenis. Eerst bespreekt Saskia Daalder de voornaamste voorloper van de AVT in ‘Wat aan de AVT voorafging: de Nederlandsche Phonologische Werkgemeenschap’. Jan Noordegraaf concentreert zich daarna in ‘Toen de AVT werd opgericht’ op gebeurtenissen rond het ontstaansmoment. Tenslotte geeft Ad Foolen in ‘Zes decennia AVT’ een overzicht van de ontwikkelingen sinds de oprichting. De teksten van Daalder en Noordegraaf, zijn verlicht met enkele portretfoto’s van voor het verhaal belangrijke personen. Na elk hoofdstuk volgen bijlagen (met bv. chronologische overzichten van besturen en activiteiten).

De auteurs zijn erin geslaagd *Taalwetenschap in Nederland. Zestig jaar AVT (1950-2010)* tot een homogeen geheel te maken. Hun aanpak is vergelijkbaar: een mix van degelijke informatie (die als het gaat om formele verenigingskwes-ties onvermijdelijk wat droog is), en boeiende of luchtige details over personen en gebeurtenissen.

Daalders tekst behandelt de complexe ontstaansgeschiedenis van de Nederlandsche Phonologische Werkgemeenschap, waarin naast de voortrekkersrol van de Nederlandse taalkundigen Van Wijk en Van Ginneken, de rol van de internationale linguïstiek, met name de Praagse structuralistische fonologie, cruciaal was. Taalkundigen als Jakobson en Trubetzkoy streefden vanaf 1933 naar geüniformeerde fonologische beschrijvingen van zoveel mogelijk moderne talen, waartoe landelijke organisaties nodig waren. In Nederland leidde dit uiteindelijk pas in 1939 tot de oprichting van de Nederlandsche Phonologische Werkgemeenschap, aanvankelijk als sectie van de al eerder bestaande Nederlandsche Vereeniging voor Phonetische Wetenschappen en nauw gerelateerd aan de Dialectencommissie van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen. Vanuit deze Werkgemeenschap werd onder het voorzitterschap van Stutterheim de breder georiënteerde AVT opgericht.

Details over deze oprichting biedt Noordegraafs artikel. Mijlpalen op de weg erheen waren, ten eerste, een door Hellinga in 1944 opgesteld reorganisatieplan voor de Phonologische Werkgemeenschap, waarin het structuralistische gedachtegoed ook in breder verband wordt gepropageerd en, ten tweede, in 1946 een – door oorlogsomstandigheden vertraagd – vervolg in de vorm van een oproep van Hellinga om te komen tot een nieuw algemeen-linguïstisch samenwerkingsverband. Verder dan een werkgroep om de zaak nader te bestuderen (CeLiNe: ‘concentratie van linguïsten in Nederland’) kwam het toen niet, maar vanaf 1949 is er expliciet sprake van een ‘omzetting’ van de Phonologische Werkgemeenschap in een ‘Taalkundig genootschap’. In 1950 is het zo ver. Een veertiental taalkundigen van diverse pluimage, vertegenwoordigers van universitaire faculteiten zowel als buitenuniversitaire instellingen (bv. lerarenopleidingen) richtte de AVT op, met Stutterheim als eerste voorzitter. Dankzij actieve werving groeide het aantal leden snel.

Foolens artikel, dat naadloos aansluit bij dat van Noordegraaf, spreekt van 320 leden na één jaar. Bijlage 1 bij zijn artikel laat zien dat het ledental sindsdien wat schommelt; in 2010 was het 410. Foolen geeft een gedetailleerd overzicht van de AVT-activiteiten door de decennia heen: in het begin lezingen (een enkele keer met buitenlandse sprekers), een informatiebulletin en onderzoekswerkgroepen. Na de ‘slaaptoestand’ waarin de AVT begin jaren ’60 tijdelijk verkeerde, bleven aanvankelijk alleen de lezingen over. Een uitzondering op onderzoeksgebied vormde het in 1967 geïnitieerde Nederlandse woordfrequentieonderzoek, dat in 1975 het bekende

boek *Woordfrequenties* (red. Uit den Boogaart) opleverde.

Eind jaren zestig ontstonden er dankzij impulsen van een nieuwe generatie taalkundigen (Dik, Kraak) ook nieuwe initiatieven: de TIN-dagen (vanaf 1970), met de bijbehorende LIN (*Linguistics in the Netherlands*)-verslagbundels, forumdiscussies, themadagen, zomercursussen. In de jaren ’90 bleven hiervan alleen de steeds omvangrijkere TIN-dagen (inclusief de LIN-bundels) over. Maar er waren ook nieuwe initiatieven, zoals de AVT-dissertatieprijs.

Wat betreft de documenterende functie is een boek als dit natuurlijk zo goed als de bronnen waaruit moet worden geput. Uit de bijlagen (en uit enkele terloopse opmerkingen van de auteurs) blijkt dat de archieven soms lacunes vertonen. Met name geldt dit voor de jaren rond 1970: de bewuste bijlagen tonen onvolledige namenlijsten van besturen en geen geregistreerde lezingen tussen 1968 en 1973 (ik herinner me goed dat die er wel degelijk waren!). Echt jammer is het onvermeld blijven van het spectaculaire ‘Informatief debat over de didactische en wetenschappelijke waarde van de transformationeel-generatieve grammatica’ op 3 december 1968 in het Amsterdamse Krasnapolsky-hotel, een AVT-wapenfeit waar Saskia Daalder desondanks bij de presentatie van het boek terecht aandacht aan besteedde.

Alleen al uit de hoofdtitel *Taalwetenschap in Nederland* blijkt dat dit boek meer wil bieden dan pure AVT-documentatie. Daar is de opzet ook naar. De eerste twee van de drie hoofdstukken plaatsen het ontstaan van de AVT in een ruime historische context; bijzondere vermelding verdient in dit verband de paragraaf die gewijd is aan twee in de oorlog omgekomen leden van de Phonologische Werkgemeenschap (Van Dantzig en Dols). Ook het derde hoofdstuk, waarin de AVT zelf centraal staat, biedt een ruimer perspectief, doordat, ter vergelijking met de AVT, enkele buitenlandse zusterverenigingen worden besproken, waaronder de bekende Linguistic Society of America.

Toch blijft al deze contextualisering mijns inziens wat te veel beperkt tot het presenteren van meer – op zichzelf vaak boeiende of belangwekkende – feiten en feitjes, ten koste van het analyseren en het zoeken naar samenhang. Op diverse punten had er bijvoorbeeld een verband kunnen worden gelegd tussen ontwikkelingen binnen de AVT en grootschaliger veranderingen die (taal-)wetenschappelijk Nederland in de afgelopen zes decennia heeft doorgemaakt. Iets als de AVT-dissertatieprijs is ondenkbaar in de wetenschappelijke cultuur van zestig jaar geleden, maar passend in de huidige. Foolen spreekt weliswaar in

één zin voorzichtig van ‘een type activiteit dat blijkbaar in de meer competitief wordende tijdgeest paste’ (p. 94), maar bij deze onuitgewerkte suggestie blijft het; bovendien is dit is het enige zinnetje van dit type in het hele boek. Ondanks dit kritiekpunt: een gedegen, informatief en soms amusant boek.

Els Elffers

G.F.H. Raat, Literatuur als noodzaak. Willem Frederik Hermans: Facetten van een schrijverschap. Amsterdam: Vossiuspers UvA – AUP, 2010. – 196 pp. ISBN 978-5629-632-2. €39,50

Het kalenderjaar 2010 was een productief jaar voor de Hermansstudie. In het voorjaar verschenen bij De Bezige Bij de essaybundel *Alleen blindgeborenen kunnen de schrijver verwijten dat hij liegt. Over het schrijverschap van Willem Frederik Hermans* (red. Wilbert Smulders en Frans Ruiters) en Willem Otterspeers *Hermans in hout. De Canadese avonturen van Willem Frederik Hermans*. Dirk Baartse en Bob Polak kwamen met het overwegend biografische *Grote Willem Frederik Hermans Boek* (Nijgh & Van Ditmar) en De Vossiuspers publiceerde een (licht bewerkte) handelsuitgave van het proefschrift *Dorbeck is alles*, waarmee Sonja Pos in 2007 aan de Universiteit van Amsterdam promoveerde. Bij diezelfde uitgever verscheen in het najaar *Literatuur als noodzaak. Willem Frederik Hermans: Facetten van een schrijverschap* van G.F.H. Raat.

Raat maakt in zijn inleiding al direct duidelijk waar het hém om te doen is: het werk en het werk alleen. Hij betreurt dat de belangstelling vooral uitgaat naar de affaires en conflicten waarbij Hermans tijdens zijn leven betrokken was; die dreigen de aandacht voor het werk te overschaduw, en dat terwijl ze, stelt Raat terecht, zonder een goed begrip van alles waar het Hermans in de literatuur om te doen was nauwelijks begrepen kunnen worden. Met het tweede hoofdstuk, ‘Van onderwereld naar bovenwereld. Over de poëzie van Willem Frederik Hermans’ – het meest omvangrijke hoofdstuk van *Literatuur als noodzaak* – biedt Raat een goede ingang tot een relatief onbekend deel van het oeuvre. Hij staat stil bij Hermans’ poëziedebuut *Kussen door een rag van woorden* (1944), waarbij zelfs Raat er niet aan ontkomt om de in deze bundel zo duidelijk aanwezige autobiografische achtergronden te schetsen, van deze overigens vrij traditionele poëzie. Hij wijst op de thematisering van het dichterschap tegenover de geliefde, constateert een dan al bij Hermans aan-

wezige voorkeur voor het epische en een fascinatie voor de nachtzijde van het bestaan, die allengs meer aandacht krijgt. *Horror Coeli* (1946) is al veel minder traditioneel, met meer aandacht voor het ‘irrationele’, met pregnante beelden, een eigen, duistere thematiek en een in veel opzichten verhevigde, gruwelijke werkelijkheidsuitbeelding. Bij zijn analyse van *Horror Coeli* en *Hypnodrome* (1948) ontleent Raat nuttige informatie aan wat Hermans zelf in vroege artikelen schreef over dichters als Vroman, Schuur en Hendrik de Vries; aan de hand van Kurt Pinthus’ humanitair-expressionistische bloemlezing *Menschheitsdämmerung. Symphonie jüngster Dichtung* (1920) toont hij hoe belangrijk het is aandacht te besteden aan expliciete bronnen die ten grondslag hebben gelegen aan het werk van Hermans.

Bij alle waardering voor de ontwikkeling die Raat schetst, blijft zijn analyse van Hermans’ poëzie toch wat aan de oppervlakte. De concentratie op de thematische en formele ontwikkeling van de gedichten (Raat constateert een geleidelijke toenadering tot de prozavorm bij Hermans, die voor hem meer geschikt zou zijn om zijn literaire thema’s tot uitdrukking te brengen) gaat ten koste van de aandacht voor het afzonderlijke gedicht. Hoe zinvol dergelijke analyses kunnen zijn, bewees Wiel Kusters eerder met ‘Dit nog, ook dit. Een lectuur van Willem Frederik Hermans’ gedicht “Gij zonne sta stil”’ (in: Raymond J. Benders & Wilbert Smulders (red.), *Apollo in Brasserie Lipp. Bespiegelingen over Willem Frederik Hermans*. Amsterdam 2001, p. 185-199), een artikel waar Raat overigens wel naar verwijst. En ook over het Franse surrealisme en de invloed daarvan op Hermans’ gedichten (en proza!) is met Raats ‘intermezzo’ nog lang niet alles gezegd.

De detailanalyse die bij de bespreking van Hermans’ gedichten uitblijft, biedt Raat wel in een hoofdstuk over Hermans’ debuutroman *Conserve* (1947), eerder verschenen in *Over Conserve. De eerste roman van Willem Frederik Hermans. Kritieken en essays* (Schoorl 1998²), nu voorafgegaan door een viertal nieuwe paragrafen, die uitgebreid (en onder verwijzing naar de ‘Commentaar’ van het eerste deel van Hermans’ *Volledige Werken*) de ontstaansgeschiedenis van de roman beschrijven. Raat schenkt daarbij veel aandacht aan een op de flaptekst van de eerste druk van *Conserve* vermelde brontekst, de uit 1921 daterende verhandeling van M.H.A. van der Valk, *De profeet der mormonen Joseph Smith jr.*, waaraan Hermans veel informatie ontleende, vaak bijna letterlijk. Daar waar Hermans zo opzichtig naar zijn bronnen verwijst (in het vervolg van Raats studie komt bijvoorbeeld ook